

ΕΤΕΠΑΜ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΩΩΘΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΝ**

ΤΟΜΟΣ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
14 - 17 ΙΟΥΝΙΟΥ 2006

ΛΙΜΑΝΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
(Ο.Λ.Θ. ΑΕ)

ΑΠΟΘΗΚΗ 1

Ο εσωτερικός χώρος στην αποκατάσταση μνημείων της νεώτερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς

Κλεοπάτρα Μ. Θεολογίδου
Αρχιτέκτων Μηχανικός, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αντιμετώπιση του εσωτερικού χώρου κατά την αποκατάσταση νεότερων μνημείων είναι ένα θέμα σύνθετο και πολύπλευρο, για το οποίο ελάχιστη συζήτηση γίνεται στην Ελλάδα, την στιγμή που κρατικοί φορείς, οργανισμοί, ιδιώτες και επενδυτές χρηματοδοτούν επεμβάσεις σε μεγάλο αριθμό κτιρίων με σκοπό την προσαρμογή τους σε νέες χρήσεις. Τράπεζες, εμπορικά καταστήματα, μουσεία, ξενοδοχεία, κατοικίες, εστιατόρια, καφέ, θεατρικές σκηνές είναι μερικές από τις νέες χρήσεις που αποκτούν τα κτίρια. Είναι επομένως δύσκολο να αναλυθούν με συντομία όλες οι πτυχές του θέματος και να αναδειχθούν τα προβλήματα και οι ιδιαιτερότητες όλων των περιπτώσεων. Στα πλαίσια αυτά, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τους γενικούς άξονες του θέματος με βασικά εργαλεία τη θεωρία των αποκαταστάσεων και τη διεθνή εμπειρία. Τα ερωτήματα που τίθενται είναι πολλά. Γιατί προστατεύουμε τα μνημεία της νεώτερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς; Ποιες είναι οι αξίες τους, και επομένως, ποια είναι τα όρια των επεμβάσεων; Σε ποιες περιπτώσεις με τις επεμβάσεις προστατεύονται πραγματικά τα κτίρια και σε ποιες ακυρώνεται η ταυτότητά τους και η αξία τους ως φορείς μνημμάτων. Και βέβαια είναι δεδομένο ότι κάθε μνημείο αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση.

2. ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Προκειμένου να θέσουμε με μεγαλύτερη σαφήνεια το θέμα, θα κάνουμε μια σύντομη αναφορά στις αρχές προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που έχουν υιοθετηθεί διεθνώς, αρχές που σε μεγάλο ποσοστό έχει υιοθετήσει και το ελληνικό κράτος. Η έννοια της προστασίας συνδέεται άμεσα με την πολιτιστική σημασία κτιρίων, συνόλων ή τόπων (Διακήρυξη του Άμστερνταμ-1975, Σύμβαση της Γρανάδας-1985). Έννοια που περιλαμβάνει πολλά νοήματα: «Εξαρτώμενη από τη φύση της πολιτιστικής κληρονομιάς, το πολιτιστικό της πλαίσιο και την εξέλιξή της στον χρόνο, η αξιολόγηση της αυθεντικότητας μπορεί να συνδέεται με την αξία μιας μεγάλης ποικιλίας πηγών πληροφορίας. Όψεις των πηγών μπορεί να περιλαμβάνουν μορφή και σύνθεση, υλικά και ουσία, χρήση και λειτουργία, παραδόσεις και τεχνικές, τοποθεσία και περιβάλλον, και πνεύμα και συναίσθημα, και άλλους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Η χρήση αυτών των πηγών επιτρέπει την επεξεργασία της ιδιαίτερης καλλιτεχνικής, ιστορικής, κοινωνικής και επιστημονικής διάστασης της πολιτιστικής κληρονομιάς που μελετάται» (Nara Document of Authenticity-1994, άρθρο 13). Διαπιστώνουμε ότι η έννοια του πολιτιστικού αγαθού έχει σταδιακά διευρυνθεί για να συμπεριλάβει και πιο αφηρημένες αξίες όπως πνεύμα και συναίσθημα, στοιχεία τα οποία επίσης συνδέονται με τις αξίες που θα πρέπει να ανιχνεύσει ο μελετητής και να προστατεύσει. Σε όλες τις Συμβάσεις, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις χρήσεις, οι οποίες θα πρέπει να είναι συμβατές με την πολιτιστική σημασία του μνημείου και να επιβάλλουν ελάχιστες αλλαγές στο κέλυφος, ενώ τροποποιήσεις για την προσαρμογή στη νέα χρήση είναι αποδεκτές όταν έχουν ελάχιστο αντίκτυπο στην πολιτιστική σημασία του και συνεπώς ελάχιστες αλλαγές στη δομή του. Νέες προσθήκες είναι αποδεκτές όταν δεν αλλοιώνουν ή αποκρύπτουν την πολιτιστική σημασία του τόπου ή όταν εμποδίζουν την ερμηνεία και αξιολόγηση (Burra Charter-1988, άρθρα 21, 22). Τέλος, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διατήρηση των υλικών και της κατασκευής: «Η αξία κάθε ιστορικού κτιρίου δεν βρίσκεται μόνο στη μορφή των μεμονωμένων στοιχείων του, αλλά επίσης στην ακεραιότητα όλων των συστατικών του, ως ένα μοναδικό προϊόν της ειδικής οικοδομικής τεχνολογίας της εποχής και της περιοχής. Κατά συνέπεια, η απομάκρυνση της εσωτερικής δομής και η διατήρηση μόνο της όψης δεν ικανοποιεί τα κριτήρια της προστασίας» (Recommendations for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage-2003, άρθρο 1.3) Τα αποσπάσματα αυτά ήδη ξεκαθαρίζουν το τοπίο και ορίζουν με σαφήνεια τα όρια και τους περιορισμούς στις επεμβάσεις.

3. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Στην Ελλάδα, διαπιστώνεται ποικιλία στον τρόπο προσέγγισης. Με κίνδυνο να απλοποιήσουμε το θέμα, θα επιχειρήσουμε να ταξινομήσουμε τις επεμβάσεις αυτές, σε σύνδεση και με τις νέες χρήσεις, προκειμένου να γίνουμε πιο σαφείς. Σε μία κατηγορία κτιρίων, οι επεμβάσεις γίνονται με απόλυτο σεβασμό στη μορφή την κατασκευή, την ιστορία και το περιεχόμενο. Πρόκειται κυρίως για τις περιπτώσεις εκείνες που το ίδιο το κτίριο με το περιεχόμενό του αποτελούν έκθεμα. Η περίπτωση αυτή είναι σχετικά εύκολη, καθώς στην πορεία της μελέτης δεν δημιουργούνται σοβαρά διλήμματα και επομένως δεν θα μας απασχολήσει περισσότερο. Μια άλλη κατηγορία επεμβάσεων είναι εκείνη, η οποία διατηρεί την κατασκευή και δομή του κτιρίου και παράλληλα εισάγει νέα στοιχεία ή κάνει επιμέρους τροποποιήσεις για την προσαρμογή του στη νέα χρήση. Η αντιμετώπιση αυτή θα μπορούσε να είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, διότι αφενός αφήνει περιθώρια για σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία και παράλληλα διατηρεί το χαρακτήρα του κτιρίου. Στην πράξη όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι επεμβάσεις αυτές εκπορεύονται από αμφισβητούμενα πρότυπα του ιδιοκτήτη, του διακοσμητή, αλλά συχνά και του αρχιτέκτονα μελετητή, ανάλογα κυρίως με την αισθητική και τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την ιστορία, την αρχιτεκτονική, το γραφικό και την παράδοση. Η μετατροπή σε εστιατόρια, καφέ, χώρους υγειονομικού ενδιαφέροντος γενικότερα, αλλά και κατοικίες είναι από τις χρήσεις που αντιμετωπίζεται το κτίριο με αυτόν τον τρόπο και επεκτείνονται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια σε μεγάλο αριθμό κτιρίων. Η καθαίρεση επιχρισμάτων, μερική ή ολική και η επάλειψη συχνά των λιθοδομών με γυαλιστερά βερνίκια, η εισαγωγή νέων διακοσμητικών στοιχείων, άσχετων κατά κανόνα με το περιεχόμενο και την όλη αισθητική της κατασκευής, οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα παραπλανητικό για το ίδιο το κτίριο και την αρχιτεκτονική που εκπροσωπεί. Το θετικό σε αυτές τις περιπτώσεις, θα μπορούσαμε να πούμε, είναι ότι κατά κανόνα διατηρείται η κατασκευαστική δομή και τα βασικά υλικά κατασκευής. Υπάρχουν βέβαια και τα θετικά παραδείγματα στις παραπάνω περιπτώσεις, όπως και στις περιπτώσεις των κτιρίων που μετατρέπονται σε μουσεία και εκθεσιακούς χώρους, όπου διατηρείται ο εσωτερικός χώρος με τη δομή, την κατασκευή και το διάκοσμό του και εισάγονται νέα σύγχρονα στοιχεία, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες της νέας χρήσης. Η επιλογή της διατήρησης μόνο των όψεων, της ολικής καθαίρεσης του εσωτερικού του κτιρίου και της κατασκευής νέου κελύφους μέσα σε αυτό είναι μια πρακτική που κατακτά ιδιαίτερα έδαφος τα τελευταία χρόνια. Τράπεζες, εμπορικά κέντρα, εκπαιδευτικά ιδρύματα, κτίρια γραφείων, κατοικίες είναι μερικές από τις νέες χρήσεις στις οποίες η επιλογή αυτή είναι προτιμητέα. Οι όψεις χρησιμοποιούνται στην ουσία ως σκηνικό, χωρίς περιεχόμενο. Το κτίριο χάνει την ιστορική του ταυτότητα, ο δε εσωτερικός χώρος υπακούει καθαρά στα πρότυπα της νέας χρήσης, όπου στο εσωτερικό του, δεν υπάρχουν στοιχεία – αναφορές στην αρχική μορφή και δομή.

4. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ

Ενώ η Ελλάδα έχει προσυπογράψει τις βασικές συνθήκες για την προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, στην πράξη οι φορείς προστασίας, το Υπουργείο Πολιτισμού και κυρίως το ΥΠΕΧΩΔΕ προχωρούν σε αποφάσεις, σε όλη την επικράτεια, με τις οποίες κηρύσσουν ως διατηρητέες μόνο τις όψεις κτιρίων, παρερμηνεύοντας στην ουσία τη Νομοθεσία και τις «ειδικές ρυθμίσεις που προβλέπει» (Συνέντευξη τύπου της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, 5-10-2004). Στα πλαίσια αυτά επιτρέπεται η μερική ή ολική καθαίρεση του εσωτερικού και η αναδιαρρύθμισή του, η κατασκευή νέου φέροντα οργανισμού από οπλισμένο σκυρόδεμα και η προσθήκη ορόφων. Σε άλλες περιπτώσεις, όπου ο συντελεστής δόμησης δεν ευνοεί την προσθήκη ορόφων, επιτρέπεται, για λόγους στατικής επάρκειας, η καθαίρεση του εσωτερικού και η κατασκευή νέου φέροντα οργανισμού από οπλισμένο σκυρόδεμα. Είναι οι περιπτώσεις που κατά κόρο εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια σε παραδοσιακούς οικισμούς, περιπτώσεις που πρώτος εγκαινίασε ο ΕΟΤ, στις μετατροπές παραδοσιακών κτιρίων σε ξενώνες, όπου μάλιστα ο εσωτερικός χώρος αναπαράγεται στα «παραδοσιακά πρότυπα» δημιουργώντας μια εξαιρετικά παραπλανητική εικόνα και ως προς τη μορφή και την ατμόσφαιρα του χώρου και ως προς την ποιότητα της κατασκευής και των λεπτομερειών του διακόσμου.

5. ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ Η ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Η υψηλή αξία γης και οι μεγάλοι, ακόμα και σήμερα συντελεστές δόμησης στα ιστορικά κέντρα μεγάλων αστικών κέντρων, όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, είναι η βασική αιτία του προβλήματος, μια αιτία που έχει τις ρίζες της στις αρχές του 20^{ου} αι., όταν το ελληνικό κράτος για να αντιμετωπίσει τη μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα και το έντονο πρόβλημα στέγης που

προέκυψε θέσπισε νομοθεσία που ενθάρρυνε την καθύψος και όχι την «κατ' έκτασιν» επέκταση των πόλεων για οικονομικούς λόγους (Δημητρακοπούλου, Αν. 1933). Η εφαρμογή της νομοθεσίας αυτής και τα υψηλά οικονομικά οφέλη που προέκυψαν καλλιέργησαν σταδιακά μια αισθητική και μια νοοτροπία η οποία είναι βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση του νεοέλληνα. Σήμερα, παρατηρούμε δύο φαινόμενα: Τη διατήρηση των υψηλών συντελεστών στα ιστορικά κέντρα των μεγάλων πόλεων που οδηγούν στην κερδοσκοπία γης και παράλληλα τη δημιουργία προτύπων για την υπόλοιπη Ελλάδα που επαναλαμβάνει σε μικρογραφία το μοντέλο κυρίως της πρωτεύουσας, χωρίς να συντρέχουν σοβαροί οικονομικοί λόγοι. Παράλληλα, η εκτεταμένη χρήση οπλισμένου σκυροδέματος και η απουσία μαθημάτων μελέτης και αποκατάστασης παραδοσιακών κατασκευών, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, από τις Σχολές Πολιτικών Μηχανικών, πριμοδοτούν την χρήση οπλισμένου σκυροδέματος ως τη μόνη ασφαλή λύση στην επισκευή και ενίσχυση των διατηρητέων κτιρίων. Τέλος, η έμφαση στην αισθητική και μόνο αξία, ως κριτήριο διατήρησης, που κυριαρχεί σε μεγάλη μερίδα αρχιτεκτόνων, η πλημμελής γνώση της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και τα πρότυπα από τις σύγχρονες κατασκευές, οδηγούν στις ανωτέρω επιλογές και παράλληλα καλλιεργούν μια συγκεκριμένη αισθητική στο ευρύ κοινό.

6. ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Αντίστοιχες προσεγγίσεις θα συναντήσει κανείς και στο εξωτερικό. Όχι όμως στην έκταση που συμβαίνουν στην Ελλάδα και βέβαια αυτό ποικίλει από χώρα σε χώρα. Αντίθετα, πληθαίνουν τα παραδείγματα με επιτυχή προσαρμογή διατηρητέων κτιρίων σε νέες χρήσεις και επεμβάσεις που συνδυάζουν αρμονικά τον εσωτερικό διάκοσμο και την υφιστάμενη εσωτερική δομή με σύγχρονες προσθήκες. «...η ποιότητα των εσωτερικών χώρων καθώς και η διαίρεση των όγκων είναι εξίσου σημαντικές για την κατανόηση του παλιού κτίσματος όσο και η επιδιόρθωση της εξωτερικής όψης» αναφέρει ο Yves Boiret για να συνεχίσει «...Πρέπει να μελετήσει κανείς το χώρο, τα υλικά, το ρυθμό του κτιρίου, το περιεχόμενό του, και κατόπιν να σκεφθεί τους τρόπους για την καλύτερη αντίληψη και εκτίμηση των δεδομένων, ώστε να προστατεύσει την ατμόσφαιρα του χώρου και να πετύχει μια ισορροπία ανάμεσα στο παλιό και το καινούργιο». Ο εσωτερικός χώρος, με την κατασκευή, τη δομή και την ατμόσφαιρά του γενικότερα μπορούν να διατηρηθούν στις περισσότερες περιπτώσεις. Κατά την γνώμη μας, οι περισσότερες σχεδιαστικές επιλογές είναι ζήτημα περισσότερο νοοτροπίας, αισθητικής και προτύπων, παρά τροποποιήσεις και επεμβάσεις που επιβάλλονται από τις νέες χρήσεις. Ακόμα και στη δυσμενέστερη περίπτωση της προσθήκης ορόφων, υπάρχουν τεχνικές λύσεις που δεν συνεπάγονται την καθαίρεση του εσωτερικού χώρου. Πρόκειται για λύση, στην οποία σε καμία περίπτωση δεν συναινούμε, την οποία όμως δεν μπορούμε να αγνοήσουμε, λαμβάνοντας υπόψη τις πιέσεις της αγοράς και τη δυσκολία επιβολής μέτρων, και τον ενίοτε δυσμενή περιβάλλοντα χώρο. Εξάλλου μια τέτοια προσέγγιση, με όλες τις δυσκολίες που συνεπάγεται, αποτελεί πρόκληση και για τους πολιτικούς μηχανικούς και για τους αρχιτέκτονες. Ιδιαίτερα για τους αρχιτέκτονες, η διατήρηση του εσωτερικού χώρου και η εισαγωγή νέων στοιχείων σε διάλογο με τα υφιστάμενα, μπορεί να οδηγήσει σε ιδιαίτερα ενδιαφέροντα αποτελέσματα, σε έργα με ταυτότητα, θα αποτρέψει την τυποποίηση και την ομογενοποίηση του χώρου και παράλληλα θα προστατέψει την ταυτότητα και την ιστορία των κτιρίων και όσα μηνύματα αυτά μπορεί να φέρουν. «Υπάρχει εξαιρετικά μεγάλη τάση να αντιπαραθέτουμε το σεβασμό του παρελθόντος στη δημιουργία. Στο πλαίσιο των θέσεων που είναι δυνατό να πάρουμε, ο σεβασμός αυτός του χαρακτήρα των κτισμάτων θεωρείται γενικά σαν ιεροτελεστία, στην οποία το μέρος της δημιουργίας περιορίζεται μόνο σε μια προσαρμογή. Αυτό φανερώνει μια κάποια δειλία, η οποία, στην πραγματικότητα, δεν άφησε ποτέ στο παρελθόν σημαντικά έργα. Τουναντίον, ο σεβασμός του χαρακτήρα δεν είναι μόνο πηγή διαιωνίσεως για το δημιουργούμενο έργο, αλλά επίσης πηγή τόλμης και αναμφισβήτητης δημιουργικότητας» (Ripellin 1987)

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Δημητρακοπούλου, Αν. 1933. Η επίδρασις του οικονομικού παράγοντος επί της εξελίξεως των πόλεων της Ελλάδος και ιδία της πρωτεύουσας. *Τεχνικά Χρονικά*, Τομ. III, 1 Ιαν. 1933, σσ. 32-36 και 15 Ιαν., σσ. 63-68

Boiret, Yves. 1987. Πρόλογος. *Créer dans le crée. Σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία σε παλιά κτίρια*» οδηγός έκθεσης. Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, ΤΕΕ, Ελληνικό Τμήμα του ICOMOS, Κοινοφελές Ίδρυμα της ΕΤΒΑ

Ripellin, D. 1987. Νέο πνεύμα και παλιές μορφές. *Créer dans le crée ...* ό.π.